

keiden tasoon niitä pienentäen. Riski kohdistuisi siis enemmän eläkkeensaajiin.

On tärkeää todeta, että tulevaisuutta koskevaa epävarmuutta maksukattoehdotuksella ei voi poistaa. Sen sijaan kyse on epävarmuuteen suhtautumisesta ja sen jakamisesta. Maksukatossa on kyse isosta periaatteellisesta muutoksesta, joka koskee nimenomaan riskien uudelleen jakamista. Maksukatolla voi olla myös muita seurauksia. Koska eläkkeen suuruutta koskeva epävarmuus tehtäisiin selvemmäksi, ihmiset ehkä varautuisivat omassa elämässään muilla tavoin. Tämä saattaisi nostaa kysyntää lisäeläkkeille ja yksityisille eläkevaikutuksille ja vähitellen kasvatata omaehtoisen yksityisen varautumisen merkitystä.

Maksukattoa koskevassa esityksessä on myös kyse siitä, missä ja miten eläketurvasta päätetään. Nyt eläke-etuuksia voidaan uusien karttumien osalta

alentaa, jos muutoksille näyttää olevan tarvetta, tai maksuja korottaa, jos rahoittajat pääsevät niistä sopimukseen. Maksukatto loisi eläketurvaan automaattisen sopeutumismekanismi, jonka ajatellaan vähentävän neuvottelujen tarvetta ja päätöksiin liittyvää ennustamattomuutta mutta ennen kaikkea työmarkkinaosa-puolten roolia.

Automaattisen sopeutuksen tekniikkaakin kannattaa perusteellisesti miettiä. Miksi rahoituksen tasoa koskeva lupaus olisi varmempi kuin eläkkeen tasoa koskeva lupaus? Onko mieltä pyrkiä sitomaan kädet ennakolta ja osattaisiinko maksukatto päättää optimaaliseksi? Miksi juuri eläkkeitä koskeva kysymys olisi sellainen, josta eduskunta päättäisi vain yhden ainoan keran? Tarvittaisiinko myös maksulattia, eli taso, jonka alle maksu ei voisi mennä? Olisiko meillä sitten jonkinlainen maksuputki, jonka vaihteluväleissä mak-

sun suuruudesta päätettäisiin, ja mitä tästä seuraisi järjestelmän uskottavuudelle?

Ajatus maksukatosta on korostetusti rahoituksesta päättävälle suunnattu ehdotus. Se ei ratkaise eläkkeisiin liittyvää epävarmuutta, mutta tuo epävarmuuden paremmin näkyville. Ehdotus ei varmaan puhuttele nykyisiä eläkkeensaajia. Myöskään työeläkkeen rahoittajat eivät ole esitykselle lämmenneet.

Eläketurvakeskuksen laskelmien perusteella uskon kirjoittajien tapaan, että maksun nostaminen etupainotteisesti nyt ajatellun vähittäisen nostamisen sijaan olisi paitsi viisasta myös reilua. Tämä ei kuitenkaan edellytä periaatteellisia muutoksia, sillä työeläketurvaa voi kehittää taloudellisesti ja sosiaalisesti kestävämpään suuntaan myös nykyjärjestelmän puitteissa. Se tapahtuisi lisäämällä rahastointia ja huolehtimalla rahastojen optimaalisesta käytöstä.

Superkapitalismi – meissä

PERTTI KOISTINEN

Politiikan ja julkisen talouden professori Robert Reich on tullut tunnetuksi terävistä USA:n taloutta ja yhteiskuntapolitiikkaa koskevista arvioistaan. Vuonna 2007 ilmestyneen *Supercapitalism*-kirjan ohella hän on julkaissut teokset *Why Liberals Will Win the Battle for America* (2005), *I'll Be Short: Essentials for a Decent Working Society* (2003), *The Future of Success: Working and Living in the New*

Economy (2002) ja *The Work of Nations: Preparing Ourselves for 21st Century Capitalism* (1992). Reichin painoarvoa yhteiskunnallisena keskustelijana lisää se, että hän on tunnettu demokraatti ja Clintonin hallituksen työministeri. Taloustieteen professorin Paul Krugmanin ohella Reichiin viitataan usein yhteiskunnallisissa keskusteluissa.

Supercapitalism on kiinnostava teos, sillä se toimii sekä ame-

Robert Reich
Supercapitalism
Transformation of
Business, Democracy,
and Everyday Life
New York: Knopf, 2007
272 s.

rikkalaisen nykykapitalismin analyysinä että ”amerikkalaisen” ajattelutavan peilinä. Teoksen

pääsanoman voin tiivistää näin. Perinteinen amerikkalainen kapitalismi, joka rakentui talouskasvun kultaisina vuosina suurten yritysten harjoittaman tuotannon ja viennin varaan, edellytti talouden ja politiikan keskinäistä koordinoitua. Nyt suuryritykset toimivat globaalisti verkostoituneina tuotantoketjuina, joiden kehitystä ohjaavat sijoittajien ja kuluttajien intressit. Tätä näkymää, sijoittajien ja kuluttajien intressien voitokulkua ja kansalaisten intressien jäämistä alakynteen, Reich perustelee analysoimalla talouden rakenteen ja toimintatapojen muutosta, taistelua kuluttajien sieluista ja arvioimalla sitä, miten politiikka on korvautunut lobbauksella, erilaisten taloudellisten ja poliittisten eliittien intresseillä.

Kasvumallin muutos

Analysoidessaan superkapitalismin taloudellista perustaa Reich asettaa vastakkain ajanjaksot 1945–1975 ja 1975–2005. Vuosina 1945–1975 hän katsoo Yhdysvalloissa kehittyneen kasvumallin, jota hän kuvaa kielikuvalla ”not quite golden years of economic growth”. Sanomalla, että kyseessä oli ”not quite” ja ”golden years of economic growth”, Reich korostaa, että kyseessä oli taloudellisen kasvun kausi, mutta talouskasvun hedelmistä pääsivät osallisiksi vain suurteollisuuden palveluksessa olevat työläiset ja kasvava keskiluokka. Talouskasvu perustui suuryritysten ja massatuotannon kehittymiseen. Suuryritykset vastasivat niin kotimaisen tuotannon kuin kansainvälisenkin viennin kasvusta. Massatuotanto edellytti, että teollistumista tuettiin yhteiskuntapoliittisen suunnittelun, resurssien allo-

koinnin ja demokraattisen päätöksenteon keinoin. Työvoima- ja hyvinvointipolitiikassa se tarkoitti, että suuret yritykset suosituivat työntekijöiden järjestäytymiseen (Wagnerin laki 1935). Yritykset takasivat työntekijöille kohtuullisen toimeentulon ja osallisuuden talouskasvusta. Yritykset olivat valmiit myös kehittämään työntekijöille sosiaaliturvaa ja terveydenhuollon. 1970-luvulle tultaessa suurteollisuuden työntekijöillä oli jo varsin kattava terveydenhuolto, sosiaaliturva ja eläkkeet.

Euroopassa me olemme totuneet kritisoimaan amerikkalaista talous- ja sosiaalipoliittista mallia, mutta olemmeko kriittisemmä unohtaneet sen, että vuodet 1945–1975 olivat toisenlaisia. Tänä aikana amerikkalainen teollisuus otti myös sosiaalista vastuuta ja politiikalla oli merkitystä suurten yhteiskuntapoliittisten valintojen tukijana. Tätä taloudellista mallia tuki edelleen se, että poliittisia oikeuksia laajennettiin, mikä johti inklusiivisempaan demokratiiaan. Reich (s. 35) korostaakin, että vain harvat tulevat ajatelleeksi, että Yhdysvaltoihin oli kehittynyt julkisesti subventoitu ja yksilön työllisyyteen sidoksissa oleva sosiaalivakuutusjärjestelmä. Tulonjaon ohjaaminen johti myös siihen, että kotitalouksien tuloerot kaventuivat vuosina 1945–1975.

Seuraava kolmenkymmenen vuoden jakso merkitsi käännettä niin taloudessa kuin politiikassakin. Vuosina 1975–2005 Yhdysvallat kulki kohti superkapitalismia. Superkapitalismilla Reich tarkoittaa paitsi tuotantoketjujen ja kulutuksen kansainvälistymistä sekä taloudellisen kilpailun kiristymistä myös sitä, että talous on ottanut po-

litiikan ohjaksiinsa. Talous on alkanut entistä selvemmin ohjata politiikkaa ja samalla politiikka on näivettynyt. Poliitiikka on menettänyt otteensa kansalaisten intressien turvaajana ja yhteiskunnan ohjaajana. Tilalle ovat nousseet lobbarit ja asian tuntijat, joita vahvassa asemassa olevat käyttävät omien etujensa ajamiseen.

Kohden globaalia verkostotaloutta

Superkapitalismin oloissa talous ei kasva vain kotimaisen kysynnän varassa vaan kansainvälistymisen kautta. Kansainvälistyminen ei kuitenkaan tapahdu enää niin, että amerikkalaiset yritykset harjoittaisivat kotimaassa tuotettujen tuotteiden vientiä, vaan niin, että amerikkalaiset yritykset sijoittuvat muihin maihin ja Yhdysvaltain markkinat ovat avautuneet ulkomaisille yrityksille. Näin muotoutuneesta ristikkäisomistuksen ja tuotannon vuorovaikutuksesta syntyy uusi globaali verkostotalous, jossa kotimaisuus vs. ulkomaisuus eivät ole enää avainasioita. Ratkaisevaa on se, millaisen roolin amerikkalaiset yritykset saavat tuotantoketjuissa ja miten amerikkalaiset yritykset onnistuvat määrittelemään paikkansa kilpailussa kuluttajista.

Esimerkkinä kilpailusta kuluttajista ja halvoista hinnoista Reich nostaa usein esille Wal-Mart-kauppaketjun, sen yritysstrategian. Erona entisiin suuryrityksiin nähden Wal-Mart on hankkinut kuluttajien suosion pitämällä hinnat alhaisina. Hintakilpailuedun Wal-Mart on hankkinut kehittämällä globaaleja tuotantoketjuja, kiristämällä alihankkijoiden ja toimittajien välistä kilpailua ja asettamalla kuluttajien edut esimerkik-

si omien työntekijöidensä edun edelle. Kuluttajien suosion turvin Wal-Mart on voinut polkea työntekijöidensä palkkoja, sosiaaliturvaa ja työehtoja. Myöhemmin tämä Wal-Martin strategia on levinnyt muille aloille ja amerikkalaiset kuluttajat, ja heidän intressinsä, ovat saaneet ylitteen globaaleissa tuotantoketjuissa. Tämä käy ilmi mm. niin, että kun talouskasvun kultaisina vuosina (1980) suurten ja keski suurten yritysten tarjoama terveydenhuolto kattoi 74 prosenttia työvoimasta, vuonna 2005 sen kattavuus oli enää vain 18 prosenttia. Vuonna 1988 suuret ja keski suuret yritykset tarjosivat terveydenhuoltopalvelut 2/3 työvoimasta mutta vuonna 2005 sen osuus oli laskenut 1/3:aan. Samansuuruinen pudotus on tapahtunut myös työnantajien maksamissa eläkkeissä (s. 102).

Kaiken kattava deregulaatio

Kulutuksen kautta syntyvän uuden kapitalismin lisäksi Reich analysoi pääomamarkkinoiden kehitystä ja sitä, miten sijoittajien kasvaneesta vallasta on tullut talouden kehitystä määrittävä tekijä. Aivan samalla tavoin kuin Euroopan maissa myös Yhdysvalloissa merkittävänä valankumouksena voidaan pitää 1980-luvulla toteutettua taloudellisten instituutioiden deregulaatiota, sääntelyn purkamista. Se merkitsi mm. lento- ja laivaliikenteen, telekommunikaation ja rahoitusmarkkinoiden vapauttamista sääntelystä. Rahoitusmarkkinoiden vapauttamisella on kuitenkin tässä kokonaisuudessa ollut oma erityinen roolinsa. Se merkitsi perinteisten pääomien valtasuhteiden murtumista sekä pankkien ja yritysten välisten siteiden löyhtymistä.

Pankkien ohjaamien rahoitusmarkkinoiden toimijoiksi syntyi tuhansia uusia rahoituksen ja säästämisen muotoja. Rahoitusmarkkinoiden syntyminen tuki yrityksiä niiden etsiessä investoinneilleen rahoitusta, mutta se johti myös siihen, että rahoitusmarkkinat ja sijoittajien intressit alkoivat yhä selvemmin ohjata yritysten toimintaa. Superkapitalismin keskeisiksi tekijöiksi nousivat sijoittajat, joilla ei ole muuta logiikkaa kuin voittojen maksimoimisen logiikka. Näin amerikkalainen perinteinen kapitalismi menetti kotimaansa ja kansallisuuteensa. Samalla kun sijoittajien intressit alkoivat määrätä yritysten toimintaa, menettivät suuryritysten johtajat ”valtiomiesroolinsa”. Talouskasvun kultaisina vuosina suurten yritysten johtajat pyrkivät vielä tasapainottelemaan erilaisen intressien ja intressiryhmien, kuten omistajien, työntekijöiden, yhdyskunnan ja valtion, kesken varmistakseen yritykselle kestävän tulevaisuuden, mutta nyt kun sijoittajien intresseistä tuli yrityksen toimintaa määrävä tekijä, jäi sovitteluva ja yhteiskunnallista vastuuta kantava linja taka-alalle. Näin demokraattinen kapitalismi tuli syrjäytetyksi (s. 87).

Politiikka talouden pauloissa

Hahmotellessaan superkapitalismin politiikkaa Reich nostaa keskiöön lobbyistit ja eri intressiryhmien talutusnuorassa kulkevat asiantuntijat. Reichin mukaan vallansiirto taloudelle on tapahtunut yhtäältä niin, että lobbyistit, jotka ovat organisoituneet ja laajentuneet kaikissa taloudellisen ja poliittisen päätöksenteon keskuksissa, ovat alkaneet ohjata politiikkaa ja ennen kaikkea tulevaisuuteen

suuntautuvia taloudellisia ratkaisuja. Toinen keskeinen syy poliittisten visioiden hämärtymiseen on se, että nyky-yhteiskunnassa yksilöllillä on erilaisia ja toisiinsa nähden ristiriitaisia rooleja ja intressejä. Yksilöt arvioivat yhteiskunnan kehitystä samanaikaisesti sijoittajina, kuluttajina ja kansalaisina. Sijoittajina me annamme vallan sijoitusmarkkinoille, kuluttajina me annamme vallan kaupan ketjuille, mutta miten silloin käy sosiaalisten oikeuksien ja kansalaisten näkökulman?

Reich (s. 88, 126) näkee tässä roolien kaksinaisuudessa, consumer and investor in me – citizen in me, perustavan ristiriidan. Sitä on yritetty ratkaista kuvittelemalla, että yritykset ottaisivat sosiaalista vastuuta ja että kansalaiskritiikin pohjalta syntyisi sosiaalisesti ja ekologisesti vastuullista yritystoimintaa. Reichin (s. 168) mielestä sosiaalisesti vastuullinen yritys on kuitenkin harhakuva, joka vie politiikalta pohjan pois. Reichin mukaan on harhaanjohtavaa kuvitella, että yritys voitaisiin yhteiskunnallisen vastuunsa suhteen rinnastaa yksilöön ja että yritykseltä voitaisiin odottaa moraalista. Moraali, etiikka ja vastuu voidaan kohdistaa vain yksilöihin ja kansalaisiin, mutta yrityksille yhteiskunta voi asettaa pelisääntöjä.

Näin Reich hakee yhteiskunnan ohjaukseen selvää poliittista ja demokraattista ulottuvuutta, lainsäädäntöä ja uusia pelisääntöjä. Korostaessaan uusia pelisääntöjä hän nostaa esille myös moraalisia näkökohtia, kuten oikeuden toimeentuloon, terveydenhuoltoon ja sosiaalivakuutukseen sekä yleensäkin kansalaisten äänen kuulemisen. Hän korostaa suvaitsevaisuutta ja ju-

maloι amerikkalaista yhteiskuntaa, joka aikoinaan salli myös vähemmistöille äänen. Reich puolustaa makrotaloudellista poliittista ohjausta ja on valmis tukemaan lainsäädäntöä, joka asettaisi yritystoiminnalle pelisäännöt. Hänen ohjelmansa muistuttaa pohjoismaista ja osittain EU-maidenkin käytäntöä, mutta kun asiaa ajattelee tarkemmin, on todettava, ettei kyse ole samasta asiasta. Reichin vaatimusten konteksti on aivan erilainen, vaikka perustelut, tiukempien ympäristönormien, sosiaaliturvan, tulonjaon tasoittaminen jne. vaatiminen, tuntuvatkin samansuuntaisilta. Superkapitalismin oloissa demokratian ja sosiaalipolitiikan ongelmana on se, että suuryritysten ja ammattiliittojen välisillä neuvotteluilla ei ole enää mitään merkitystä eikä paikallisilla vapaehtoisjärjestöillä mitään sanottavaa politiikkaan eivätkä yhteiskunnalliset instituutiot ole kiin-

nostuneita yleisestä edusta. Pitkemminkin on käynyt niin, että yleinen etu ja sosiaalinen vastuu ovat kaventuneet.

Analyysi ja ajattelutapa

Korostamalla, että superkapitalismi on siirtänyt valtaa sijoittajille ja kuluttajille ja tuonut samalla modernin kapitalismin ristiriidat myös yksilön ristiriidoiksi (yksilö sijoittajana, kuluttajana ja kansalaisena), Reich osoittaa nyky-kapitalismin uudet piirteet. Tämän voi nähdä pessimistisesti yksilön voimattomuutena ja alistaisena asemana systeemiin nähden, mutta asian voi nähdä myös niin, että yksilöt voivat nousta toimijoiksi. Yksilöt voivat vaatia sijoittajilta eettisten sääntöjen noudattamista. Yksilöt voivat uhata kuluttajaboikoiteilla ja vaatia, että kansalaisnäkökulma nostetaan politiikan lähtökohdaksi. Näin politiikka nostettaisiin uudelleen arvoonsa ja taloudelle luo-

taisiin sellaiset pelisäännöt, että myös kapitalistinen talous toimisi kansalaisten toiveiden mukaisesti.

Eurooppalaisesta perspektiivistä Reichin kirja on hyvä johdatus amerikkalaiseen ajatteluun, mutta eurooppalainen lukija jää myös ymmälle. Vaikka Reich tarkastelee superkapitalismia talouden ja politiikan kudelmana, on hämmästyttävää, että hän sivuuttaa mm. sen, että superkapitalismiakin on moneen lähtöön. Vertailevasta näkökulmasta Ranskan, Britannian, Saksan, Italian ja Pohjoismaiden mallit ovat varmasti vielä omaa luokkaansa. Reich ei myöskään analysoi superkapitalismin ylläpitämää ja sallimaa väkivaltaa, sota ja suoranaista poliittista repressiota (Irak, Afganistan, Afrikka, Kiina jne.), joka on yhtä olennainen osa modernia kapitalismia kuin hänen kuvaamansa markkinoiden ja sijoittajien vallan kasvukin.

Kolmannen polven totuus

MATTI VIRTANEN

Markku Jokisipilän toimittama kokoomakirja jatkaa ja kehystää 10 artikkelin voimin Jokisipilän paljon julkisuutta saaneen väitöskirjan (*Aseveljiä vai liittolaisia?*, SKS 2004) perusteemaa: millainen suhde Suomella ja Saksalla jatkosodassa oikein oli ja mitä siitä pitäisi tänään ajatella?

Kärjistäen voisi sanoa, että vuonna 1972 syntyneen Jokisipilän analyysi on kolman-

nen polven totuus jatkosodasta – kahdessakin mielessä.

Ensimmäinen eli sotapolven hallitseva totuus oli ns. ajopuu-teoria. Sen mukaan maailmanpolitiikan pyörteet vain imaisivat Suomen mukaansa kesällä 1941. Sota oli alusta alkaen talvisodan motivoima puolustuksellinen erillissota, jota vain satuttiin käymään samaan aikaan kuin Hitler omaansa. Vasta kesällä 1944, kun Stalinin suurhyökkäys alkoi,

**Markku Jokisipilä (toim.)
Sodan totuudet
Jyväskylä: Ajatus Kirjat,
2007
272 s.**

Suomi pyysi hädissään apua Saksalta, joka suostui sitä antamaan, jos Suomi samalla lupaa taistella loppuun saakka. Näin Risto Ryti itsensä uhraten Ribbentropille lupasi, ja Saksan aseavun tur-